

GİRİŞ

Gurmeler Kapitalizmi Anlamak Zorunda mı?

Tabii ki cevap evet olacaktır. Gıda sistemini değiştirmeye çalışan herkesin (eşit ve sürdürülebilir tarımın yanı sıra açlık, gıda güvensizliği ve beslenme bağlantılı hastalıkları bitirmeye çalışan ve basitçe iyi, sağlıklı gıdalara ulaşmak isteyen insanlar) kapitalizmi bilmesi gerekiyor. Peki neden? Çünkü kapitalist bir gıda sistemimiz var. Fakat bunu çok az insan fark ediyor.

Bu durum, özellikle gıda hareketiyle özdeşleşenlere garip geliyor. Sonuçta, yetiştirilen bitkiler hakkında bir şeyler bilmeden kimse çiftçi olamaz, internet yazılımlarıyla ilgili bir şey bilmeden bir internet sitesi tasarlayamazsınız ya da inşaat nedir bilmezseniz bir ev inşa edemezsiniz. Yine de gıda sistemini değiştirmeye çalışan birçok (çoğunluk olmasalar da) gıda aktivisti, kapitalist temelleri konusunda yeteri kadar bilgiye sahip değildir.

Bunun nedeni kısmen, gıda hareketindeki çoğu insanın gıda sisteminin acil sorunlarıyla uğraşamayacak kadar meşgul olmasıdır. Anlaşılabilir bir şekilde çabalarını, sistem genelinde değil, bir veya iki konu üzerine yoğunlaştırmaktadırlar: Sağlıklı gıda erişimi, kentsel tarım, organik tarım, topluluk tarafından desteklenen tarım, yerel gıda, çiftlik çalışanlarının hakları, hayvan refahı, tarım ilacı kirliliği, tohum egemenliği, GDO etiketleme... Liste uzadıkça uzuyor. Bu

projelerin çoğu genellikle, acil sorunları hedef alan projeleri ve somut, ölçülebilir sonuçlar elde edebilen kuruluşları destekleyen hayırsever kurumlar tarafından finanse edilir. Gıda sistemindeki sorunların ciddiyeti göz önüne alındığında bu anlaşılabilir bir durumdur ancak genellikle bu sorunların köklü nedenlerini giderebilecek uzun vadeli siyasi hareketlerin oluşturulmasına gölge düşürüyor. Dahası, kuruluşlar finansman bulmak için büyük bir rekabet içine giriyor ve sistem değişikliğine adanmış çeşitli, çapraz konulu ittifaklar oluşturmada zorlanıyorlar. Özelleştirilmiş pazar alanlarında kendi başlarına çalışan cesur kişilerin ve gıda girişimcilerinin sisteme bağlı konuları ele alması düşük bir ihtimaldir.

Ancak gıda hareketinin kapitalizm hakkında fazla bir şey bilmesinin ardında daha büyük politik ve ideolojik nedenler de vardır. Kapitalizm, siyasi-ekonomik yapıların değişmez olduğu ve nadiren sorgulandığı kapitalist ülkelerde çoğunlukla tartışma konusu olmaz (üniversitelerdeki iktisat derslerinde bile). 2008'deki küresel mali krize kadar Birleşik Devletler'de toplumsal olarak kapitalizm teriminden bahsetmek bile garip geliyordu. Bunun nedeni, kapitalizmi üstünkörü incelediğinizde bile derin politik ve ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkıyor olmasıdır. Çünkü sınıfların olmadığı, demokratik bir toplumda yaşadığımızı dair görüşle çelişmektedir. Üniversiteye gidecek kadar şanslı olanlar genellikle Ricardo, Smith, Mill, Marx, Polanyi ve Keynes'in yanı sıra ekonomik sistemin diğer önemli bilim insanlarının da çalışmalarını incelemek için okuldan mezun olmayı beklemek zorunda. O zaman bile kapitalizm, çoğunlukla küresel hayatı etkileyen, şekillendiren ve yeniden biçim veren zenginlik ve güce dayalı dinamik bir sosyal ve ekonomik sistem yerine akademik ayırım olarak incelenmesi gereken entelektüel bir eser gibi ele alınıyor.

Öncelikli olarak (sadece onlar için olmasa da) ABD okuyucusuna hitap eden bu kitap, başka bir yaklaşım benimser. Kapitalizmin bazı temel çalışmalarını açıklamak için gıda sistemi çerçevesi uygun ve gıda sisteminin neden bu şekilde çalıştığını anlamak için de kapitalizmin temel anlayışını kullanır. Bu analiz sırasında, sınıf

çıklarlarının, sosyal alguların ve siyasi örgütlenmenin kapitalist bir gıda rejiminin sonuçlarını etkileyebileceğini gösteren toplumsal hareketler incelenmiştir. Dünyayı anlamak için bu yaklaşımı bilmiyorsanız şaşırmayın. Yalnız değilsiniz.

1970'lerin sonlarında Birleşik Devletler ve Büyük Britanya, şirketler ve zenginler üzerindeki vergileri düşürmek, kamu mallarını özelleştirmek, çevre ve iş yasalarını kaldırmak ve ticareti serbestleştirmek için politikalar uygulamaya başladı. Bu politikalar, ana akım iktisatçıların “özgür piyasa” dediği olguyu teşvik ediyordu. Bu da büyük şirketlerin istediklerini istedikleri yerde üretebilmeleri, istedikleri yerden ithal edebilmeleri ve kârlarını istedikleri yerde saklayabilmeleri, vergi yükümlülüklerinden tamamen muaf olmaları ve topluma çevre ve sağlık açısından büyük bedeller ödetmeleri anlamına geliyordu. Bu ekonomi politikaları, “neoliberalizm” olarak bilinmeye başladı çünkü on dokuzuncu yüzyılın serbest piyasa fikirleri yirminci yüzyıl bağlamında yeniden hayata döndürülmüştü. Neoliberalizm, yeni bir zengin egemenliğinin yanı sıra tarihteki en büyük zenginlik ve gelir düzeyi farklılığını yaratmaktan daha fazlasını yaptı. Özelleştirme ve sermayenin büyüyen tekel gücü karşısında, kamusal alan-sendikalar sakat kalmış, ilerici örgütlerin siyasal etkileri sıklıkla iyi finanse edilmiş tutucu güçlerin doğrudan saldırısı altında çökmüştü. Bu gelişmeler, genelde küresel ekonominin “doğal” evriminin bir parçası olarak sunulsa da hepsi güçlü zengin sınıfların kendi çıkarlarını artırmak için uyguladıkları kararlara dayanıyordu. Global boyutta neoliberalizm, şimdi %1 olarak adlandırdığımız uluslararası sermayenin güçlü sahipleri tarafından geliştirilen bir proje olan küreselleşme şeklinde anılmaya başlandı. Neoliberalizm, yaşamımızdaki herhangi bir olaydan dolayı hepimizin (her birimizin) sorumlu olduğuna dair anlayışı destekler. Bunun amacı bizi mümkün olduğunca savunmasız hale getirmek ve dolaşısıyla daha kolay sömürmektir.

Aynı zamanda cinsiyet, ırk, etnik ve çevre temelli yeni toplumsal hareketler de 1960'lardan beri artmaktadır. Çok parçalanmış olan bu hareketler, kimlik politikaları ve çevresel konulara göre politik

olmayan ve tepki göstermeyen sendikalar, öncü siyasi partiler ve sıklıkla görülen politik-askeri örgütler gibi daha eski politik örgütlenmelerden uzaklaşma eğilimindeydi. Yeni liberalizm ivme kazandığında “eski sol”un kurulu örgütleri giderek daha da etkisiz hale gelirken ABD’deki Cumhuriyetçiler ve Demokratlar gibi yeni kurulan siyasi partiler de yeni modeli benimseyen sağa doğru kaydı.

Küreselleşme, eski solun yıkılması ve yeni sosyal hareketlerin yayılması cinsiyet, çevre, etnik yapı ve ırk konularını açarak politik tutuculuğun yıkılmasını sağladı. Fakat zengin ülkelerde bu, aynı zamanda ekonomik sistemin gerçekte nasıl çalıştığına çok az ilgi duyan ve kapitalizmin savaştıkları sosyal baskıları nasıl etkilediğini tam olarak bilmeyen bir tür kör-sınıf aktivistlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. 19. ve 20. yüzyıl boyunca toplumsal akımların mücadelesinde hayati önem taşıyan kapitalizmin eleştirel bilgisi, neoliberal kapitalizm işçi sınıfını yok edip toplum ve doğanın gezegen üzerindeki her alanına acımasız bir şekilde nüfuz ettiğinde sosyal değişim sözlüğünden büyük oranda çıkarılmıştı. Birçok sosyal ilericinin, ekonomik neoliberalizmin yükselişine farkında olmadan ortak olmasıyla Nancy Fraser’in “ilerici neoliberalizm” dediği olgu ortaya çıkmıştı:

İmalatın başarısız olduğu yıllar boyunca ülke, “çeşitlilik”, “güçlendirme” ve “ayrımıcılık yapmama” söylemleriyle çalkalanıyordu. “İlerleme”yi eşitlik yerine meritokrasi ile özdeşleştiren bu terimler, “özgürleşmeyi”, “yetenekli” kadınların, azınlıkların ve eş cinsellerin küçük seçkinlerinin kazanılmış kurumsal hiyerarşisinde yeryüzünden kaldırılmasından ziyade yükselişle eşleştirdi. “İlerleme”nin bu liberal-bireyci anlayışları, 1960 ve 1970’lerde gelişen daha geniş, hiyerarşik olmayan, eşitlikçi ve sınıflara duyarlı anti-kapitalist kurtuluş anlayışlarını kademeli olarak değiştirdi.¹

Bununla birlikte gıda hareketinin parçalanması, apolitikleşmesi ve neoliberal iş birliği, yıkılan ilerici neoliberalizmle birlikte hızla değişmektedir. Irkçı hoşgörüsüzlüğü, yabancı düşmanlığı ve aşırı sağcı organize şiddetin ortaya çıkması, dünya çapında yeni faşizm

endişeleri yarattı ve ilerici sosyal hareketlerin karşılaştıkları problemleri tam olarak anlamak için daha derine inmesini sağladı.

Küresel Güney'deki birçok kişi, özellikle yoksul gıda üreticileri geçim kaynaklarını yok eden ekonomik güçleri anlamak zorundaydı. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çiftçi, çiftlik ve gıda işçileri arasında kök salmış bugünün uluslararası gıda egemenliği hareketinin yükselişi; şiddet, kapitalist mülksüzleştirme ve toprak, su, pazar, iş gücü ve tohumların sömürülmesine karşı direnişin uzun geçmişinin bir parçasıdır. Küresel Kuzey'de, tarihsel olarak sömürge dalgalanmaları, mülksüzleştirme, sömürü ve ayrımcılığa maruz kalmış az hizmet alan beyaz dışı topluluklar, iyi ve sağlıklı yiyeceklere adil ve eşit erişim talep eden bir gıda adaleti hareketinin omurgasını oluşturur. Zengin Kuzey demokrasilerinde yaşıyor olmalarına rağmen beyaz olmayan insanların neden gıda güvensizliği ve diyetle ilgili hastalıklardan iki kat daha fazla mustarip olduğunu anlamak, kapitalizm ve ırkçılığın kesiştiği noktayı kavrayabilmeyi gerektirir. Ayrıca aynı durum, her yedi kişiden birinin aç olduğu bir dünyada aşırı gıda üretmelerine rağmen çiftçilerin neden hala yoksul olduğunu anlamak için de geçerlidir.

Gelişmiş dünyadaki orta sınıf küçüldükçe Y kuşağının işsiz ve borçlarla uğraşan büyük bir kısmı, genellikle modern kapitalizme özgü beslenme ile ilgili hastalıklara bağlı olarak ailelerine göre daha kısa bir yaşam sürecektir. Yaygın "geri dönüş" eğilimi sadece bir yaşam tarzı seçimi değil aynı zamanda küçülen geçim olanaklarına karşı bir tepki niteliğindedir. Ayrıca genç çiftçiler normalden daha pahalı tarım alanlarına erişmek için mücadele ederken halk, petrol boru hatları ve GDO etiketinden gıda kaynaklı hastalık ve sağlıksız okul yemeklerine kadar her konuda kurumsal uzlaşmazlığa karşı koymaktadır. Çevreciler, endüstriyel tarımın su tükenmesi, kirlilik, hayvanların insanlık dışı muamele görmesi, biyoçeşitlilik kaybı ve karbon emisyonlarına karşı sonsuz mücadeleler sürdürmektedir. Bu bağlantılı ve görünüşte zorlu problemlerin temel nedenlerini anlamak için gittikçe artan bir istek vardır.

Gıda hareketi boyunca faaliyet gösteren aktivistler gıda sistemi-

nin ekonomik sistemden bağımsız olarak değişmeyeceğini anlamaya başlıyorlar. Elbette, konunun etrafında dolanıp onu düzeltmeye ve süreçte işe yarayacak bir şeyler yapmaya çalışabiliriz. Bununla birlikte gıda sistemimizi dönüştürürken karşılaştığımız güçlüklerin boyutunu ve insanların ihtiyaçları ve çevreyle uyumlu yeni bir sistem oluşturmak için neler yapılması gerektiğini tam olarak değerlendirebilmek adına gıda sistemimizin ekonomik ve siyasi içeriğini, yani kapitalist toplumu araştırmamız gerekmektedir.

Bu kitap, gurmeler, çiftçiler, çiftlik adaleti aktivistleri ve ilgili tüketicilerden iklim adaleti ve çevresel aktivistlere kadar gıda hareketine yönelik bir politik-iktisat aracı olarak tasarlanmıştır. Gıda sistemi merceğinden bakıldığında kapitalizmin ekonomik sistemine yönelik temel bir giriş niteliğindedir ancak bu, kapsamlı bir yaklaşım olduğu anlamına gelmez. Kapitalizmin nasıl işlediğine dair temel bilgileri anlayarak gıda sistemimizin neden bu seklide olduğunu ve bu sistemi nasıl değiştirebileceğimizi daha iyi kavrayabiliriz. Diğer taraftan da kapitalizmin gıda sistemini nasıl şekillendirdiğini anlamak, kapitalizmin kendisinin yapısında ve işleyişinde gıdanın oynadığı rolü keşfetmemize yardımcı olabilir. Bu tür görüşler, farklı aktivizm biçimlerini siyasi perspektife yerleştirmemize ve alternatifler üretmek, ittifaklar kurmak, harekete geçmek ve yüzeysel ve gerçek dönüşüm reformları arasındaki farkı kavramak için fırsat bulmamıza yardımcı olabilir.

Bölgesel serbest ticaret anlaşmaları, karbon piyasaları, GDO, “sürdürülebilir yoğunlaşma” ve yarı özel “dünyayı besle” iş birliğinin ardında yatan gerçek nedir?

Daha fazla organik çiftlik ve bahçe, toplumun desteklediği tarım ve “catalınızla oy verin” dönüşümü gıda sistemini gerçekten de değiştirecek mi? Daha fazla onaylı adil ticaret ve mikro-finans Küresel Güney’deki kırsal ekonomileri yeniden inşa etmeye yetecek mi? Yükselen arazi değerleri ve kurumsal arazi gaspları ile arazi güveni ve gönüllü sorumlu tarımsal yatırım ilkelerini kullanarak savaşabilir miyiz? Yoksa büyük bir tarım reformuna mı ihtiyacımız var? Bu kitap bu soruları çözenize yardımcı olacaktır.

Aktivist jargonu ve politik iktisadın gizemli dili bu eserde asgari seviyede tutulurken politik iktisat ile ilgili temel kavramları size sunacağız. Bu yolda kullanılan terminoloji ise gizemli olacaktır. Bu terimlerin ayrıntılı bir sözlüğü iyi bir kaynak olması adına kitabın sonunda verilmiştir. Kapitalizm, gıda sistemleri ve gıda hareketleri konularında derin bilgi sahibi olmak isteyenler için birçok kaynak var.

Kim neye sahip? Kim ne yapar? Kim ne alır? Onunla ne yaparlar?² Bunlar kapitalizm incelemesinde karşımıza çıkan temel sorulardır. Kapitalist bir gıda sisteminin nasıl çalıştığını anlamak için yüz yılı aşkın bir süredir ekonominin öncülüğünü yapan bir sosyal bilim olan politik iktisat çalışmasından seçilen kavramları sunarak bu sorulara cevap vereceğiz.

Çalışmamız, “Kapitalist Gıda Sistemimiz Nasıl Oluşturdu” başlıklı 1. bölümde kapitalist gelişmede tarımın rolü ve son iki yüzyıl boyunca tarımın gelişmesinde sermayenin rolüne odaklanan tarihi bir incelemeyle başlar. Patates, pirinç ve mısır gibi temel ürünlerin erken metalaştırılması; Avrupa sömürgeciliği, ABD yayılcılığı ve endüstrileşmenin yükselişinde etkili olmuştur. Bu bitkilerin ekimi ve metalaştırılması; çitleme, soykırım, kölelik ve hamallık gibi işlemler ve olaylar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bunlar; çit (çitleme için kullanılan), deniz kuşu pislikleri (toprak verimliliğini iyileştirmek için), mısır ve patates benzeri Yeni Dünya ürünleri (sayısı gittikçe artan yoksulları beslemek için kullanılır) gibi devrimci teknolojilerin devreye girmesiyle kolaylaştırılmıştır. Çalışmamız, tarım sorunu, Yeni Anlaşmayı ve Yeşil Devrim’i tartışmanın yanı sıra tarihsel olarak bağlantılı üç küresel gıda rejiminin nasıl ortaya çıktığını göstermeye çalışacaktır.

Bölüm 2, gıdayı özel bir ticari mal şeklinde ele alarak başlar. Biz, kullanım değerini ve değişim değerini gözden geçireceğiz. Gıdalarımızda çoğunlukla unutulmuş madde olan iş gücü, kapitalizmde “sermaye” oluşumunun ana maddesi olan besin artı değerinin temelini oluşturur. Organik havuçların neden bu kadar pahalı olduğunu hiç merak ettiniz mi? Bu bölüm, “sosyal açıdan gerekli emek süresi” kavramını araştırarak bu soruyu

yanıtlamanızda yardımcı olacaktır. Yoğunlaştırılmış Hayvan Besiciliği Operasyonları (CAFOS) ve genetiği değiştirilmiş somon neden var? Bir açıklama için “nispi artı değer”e bakınız.

Gıda değerinin ödeneği, özel ve kurumsal mülkiyet olmaksızın imkânsızdır. Bölüm 3’te yer alan “Arazi ve Mülkiyet” incelememizde, kamu, özel ve ortak mülkiyetin gıda sistemlerinin yapımında oynadığı birbiriyle ilişkili rolü inceleyeceğiz. “Arazi kirasını” anlamak, sermayenin döngüsel krizlerinin, arazi kapmak dalgalarını ve tarım arazilerinin istikrarlı finansmanını nasıl açığa çıkardığını gözler önüne seriyor. Arazi kullanımı, hem sermaye mantığını hem de bölge mantığını izler. Kapitalizmin kaynaklara erişmek ve onları çıkarmak için nasıl “derinlemesine çalışma yaptığını” görmek için Guatemala yaylalarında yapılan bir durum araştırmasını ele alacağız.

Zenginlik içinde trilyonlarca dolar üretim kapasitesi olmasına rağmen tarım, iklim değişikliği ile daha riskli hale gelen zorlu bir iştir. Çiftçiler daha iyi bir yer seçip öylece oraya yerleşemezler. “Çalışma zamanı ile üretim zamanı arasındaki ayrım” sermaye yatırımında önemli engeller oluşturmaktadır. Kapitalizmin bu engelleri aşması ve tarımdan kazanç sağlamak için risklerden kaçınması ekonomik bir mucizeden başka bir şey değildir. Yine de, “uygunluk ve ikame” olarak adlandırılan ikili bir süreçle istikrarlı şekilde sermayeleştirildiğinden, gıda sisteminin kapitalizmin devresel krizlerine kurban edilmesi kaçınılmazdır. “Kapitalist Gıda ve Tarım” başlıklı bölüm 4’te, hükümetlerin tarihsel olarak bu sorunu nasıl ele aldıklarını ve sermayenin yıkıcı ani yükseliş ve inişlerini nasıl topluma ödettiğini göreceğiz. Sözleşmeli çiftçilik, CAFO ve küresel ısınmayı, kapitalist tarıma özgü olan “metabolik yarılmanın” bir parçası olarak ele alacağız. Kapitalist tarım neden mantıksız kabul edilir ve akıllı tarım nedir? Tarım ekolojisi, ahlaki iktisat ve tarım yöntemlerinin çeşitliliği bu sorunun çözümünde bize yardımcı olacaktır.

Kapitalizm eşitsizlikle birlikte nasıl gelişti? “Gıda Sisteminde Güç ve Ayrıcalık: Cinsiyet, Irk ve Sınıf” isimli bölüm 5’te, beyaz olmayan, kadın ve yoksulların sömürülmesinin ortak kökenlerini analiz ederek, ataerkillik, ırkçılık ve sınıfçılığın gıda sistemindeki politik

ekonomik geçmişine bakacağız. Yiyecek sisteminde ırksal sınıf ve beyazlık nasıl oluşturulmuştur? Emperyalizm ile üretim ve üreme alanları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, gıda üretim ve tüketimindeki “üstün çalışma” mekanizmasına bakacağız. Gıda sistemindeki sınıf, cinsiyet ve renk farklılıkları ittifaklara ve direnişe fırsatlar yaratmaktadır.

Açlık, kötü beslenme, küresel ısınma ve gıda atıkları gibi kapitalizmin neden olduğu toplumsal ve çevresel sorunların listesi çok geniştir. Kapitalizmin kendi yarattığı sorunlara sunduğu çözüm önerileri listesi de öyle. Bölüm 6 “Gıda, Kapitalizm, Krizler ve Çözümler”de önceki bölümlerde öğrendiğimiz politik iktisat derslerini uygulayarak bazı temel sorunları ve önerilen kapitalist çözümleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alacağız. Ayrıca, kapitalizmin yeni tarımsal geçişini tanımlayıp onu tarımsal-ekolojik alternatifle karşılaştırıyoruz.

“Bir Gurmenin Kapitalizm Rehberi”nin sonucuna göre “Her Şey Değişmelidir” (Naomi Klein’a teşekkürlerle). Kapitalist gıda rejiminin doğasını tekrar gözden geçireceğiz ve parçalanmış gıda karşı-hareketinin yeni bir gıda politikasını şekillendirmeye nasıl adım adım yaklaştığına bakacağız. “Kâr amacı gütmeyen sanayi kompleksinin” çelişkili rolü ve kritik uluslararası kamusal alan oluşturmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Yemek sisteminin politik iktisatına yolculuğumuz, stratejik ve taktik ittifaklar arasındaki ayrımı açıklamakta ve her şeyi değiştirmek için çağrı yapmaktadır. Kişisel bir dipnot yazdım ancak kitabı bitirdikten sonra okuyun.

Birçok okuyucu için, bu kitapta tanıtılan kavramlardan bazılarının yeni olabilmesinin yanı sıra ayrıca bu kavramlar okumayı zorlaştırarak ilk başta mantıksız görünebilir. Okumaya devam edin. Bir analiz paylaşabilirsek, paylaşılan bir stratejiyi açık ve kesin şekilde ifade edebiliriz. Stratejik olarak çalışabilirsek, dünyayı değiştirebiliriz.